

Aleksandra Kunkiel-Kryńska

Prawo konsumenckie UE – nieuczciwe klauzule w umowach konsumenckich

– wprowadzenie i wyrok TS z 27.06.2000 r. w sprawach połączonych: od C-240/98 do C-244/98, *Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero* (C-240/98) i *Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades* (C-241/98), *José Luis Copano Badillo* (C-242/98), *Mohammed Berroane* (C-243/98) i *Emilio Viñas Feliú* (C-244/98)¹

W obliczu częstego braku rzeczywistych i pełnych negocjacji między konsumentem a przedsiębiorcą przed zawarciem umowy, europejskie prawo konsumenckie wypracowało ochronę konsumentów przed nieuczciwymi klauzulami umownymi stosowanymi przez profesjonalną stronę transakcji. Ochronę taką przewiduje dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich². Prezentowany tu wyrok TS w sprawach połączonych: od C-240/98 do C-244/98, *Océano Grupo Editorial SA*, dotyczy wykładni postanowień niniejszej dyrektywy, a także obrazuje szersze problemy prawne związane z możliwością uwzględniania nieuczciwości klauzuli umownej przez sąd *ex officio* oraz z wymogiem interpretacji prawa krajowego w zgodzie z dyrektywą 93/13/EWG.

Wprowadzenie

Wyrok TS w sprawie *Océano Grupo Editorial SA* – wydany w związku z interpretacją dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich – dotyczy problematyki nieuczciwych klauzul (nieuczciwych postanowień/warunków umownych; tzw. klauzul abuzywnych, tj. klauzul umownych szkodliwych dla konsumenta) w umowach konsumenckich. Tematyka ta stanowi jedno z podstawowych zagadnień europejskiej harmonizacji prawa prywatnego³.

Dyrektywa 93/13/EWG – akcentując pozycję konsumenta jako słabszej strony stosunku prawnego – odnosi się do

postanowień umownych, sformułowanych uprzednio przez profesjonalistę (zaczepniętych z wzorca), które to nie były indywidualnie negocjowane z konsumentem. Zgodnie z niniejszą dyrektywą klauzule umowne, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą zostać uznane za nieuczciwe, jeżeli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron, ze szkodą dla konsumenta (art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG). Takie generalne ujęcie zostało uzupełnione przez przykładową i niewyczerpującą listę klauzul szczegółowych, które obejmują typowe abuzywne sytuacje (załącznik dyrektywy 93/13/EWG). Współczesny obrót rynkowy, coraz bardziej wyspecjalizowany i złożony, wymaga coraz szerszej wiedzy o zawieranych transakcjach, a tym samym powoduje „osłabienie” pozycji konsumenta wobec profesjonalisty. Dochodzi tu do zachwiania zakładanej równorzędności pozycji konsumenta i przedsiębiorcy. W konsekwencji konsumenci często nie są świadomi konsekwencji prawnych postanowień zawieranych umów⁴. Dlatego też warty uwagi jest fakt, że prawo konsumenckie UE dąży do zapewnienia ochrony słabszej stronie transakcji handlowej,

1 Wyrok Trybunału Sprawiedliwości (dalej jako Trybunał lub TS) z 27.06.2000 r. w sprawach połączonych: od C-240/98 do C-244/98, *Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero* (C-240/98) i *Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades* (C-241/98), *José Luis Copano Badillo* (C-242/98), *Mohammed Berroane* (C-243/98) i *Emilio Viñas Feliú* (C-244/98), ECR 2000, s. I-04941.

2 Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. WE L 95 z 21.04.1993 r., s. 29–34), dalej jako dyrektywa 93/13/EWG.

3 E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004, s. 260; M. Nawrocka, *Ochrona konsumenta przed nieuczciwymi klauzulami umownymi w UE i w Polsce*, „Monitor Prawniczy” 1998/6, s. 218; P. Rott, *What is the role of the ECJ in EC private law? – a comment on the ECJ judgments in Océano Grupo, Freiburger Kommunalbauten, Leitner and Veedfald*, „Hanse Law Review” 2005/1, s. 6–17.

4 W doktrynie wskazuje się, że konsument – w przeciwieństwie do innych aktywnych uczestników rynku – jest jego uczestnikiem pasywnym (łac. *homo oeconomicus passivus*). Tak H.-W. Micklitz, N. Reich, P. Rott, *Understanding EU Consumer Law*, Antwerpia–Oksford–Portland 2009, s. 8.

czyli konsumentowi, poprzez zniwelowanie faktycznej przewagi profesjonalisty – w przypadku dyrektywy 93/13/EWG następuje to przez mechanizmy zmierzające do wykazania nieuczciwości danego postanowienia w umowie, które zostało „narzucone” konsumentowi.

Przedstawiony tu wyrok został wydany w związku z rozpowszechnioną w praktyce hiszpańskiej⁵ sytuacją, w której w umowach z konsumentami określano wyłączną właściwość sądu według miejsca siedziby przedsiębiorcy. W realiach niniejszej sprawy hiszpańskie wydawnictwo zawierało z konsumentami umowy sprzedaży dotyczące encyklopedii; postanowienia zawartych umów nie podlegały negocjacji. Jedną z klauzul umownych przewidywała, że sądem właściwym w spornych sprawach między stronami będzie sąd w Barcelonie, gdzie wydawnictwo miało swoją siedzibę; przy czym konsumenci zamieszkiwali w znacznej odległości od Barcelony. Na skutek niezapłacenia przez kupujących ceny sprzedaży, wydawnictwo wniosło sprawę do sądu. Taka klauzula, przewidująca wyłączną właściwość sądu miejsca siedziby profesjonalisty, zawarta w umowie z konsumentem, może zostać uznana – zgodnie z dyrektywą 93/13/EWG – za nieuczciwą, jako że utrudnia dostęp konsumenta do sądu, a tym samym może ograniczać prawo konsumenta do korzystania ze środków ochrony prawnej.

W niniejszej sprawie TS dokonał takiej interpretacji celu dyrektywy 93/13/EWG, że zobowiązał sędziów krajowych do rozważenia z urzędu, czy klauzula zawarta w umowie konsumenckiej, będącej przedmiotem postępowania przed sądem krajowym, może być uznana za nieuczciwą w rozumieniu dyrektywy 93/13/EWG. Ponadto, w prezentowanym wyroku TS odniósł się do nakazu interpretacji prawa krajowego – także z okresu sprzed uchwalenia i implementacji dyrektywy – w duchu jej litery (brzmienia) i celów.

**Wyrok TS z 27.06.2000 r. w sprawach połączonych:
od C-240/98 do C-244/98, *Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero (C-240/98) i Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed Berroane (C-243/98) i Emilio Viñas Feliú (C-244/98)***

1. Postanowieniami z 31.03.1998 r. (w sprawach: C-240/98 i C-241/98) oraz z 1.04.1998 r. (w sprawach C-242/98, C-243/98 i C-244/98), które wpłynęły do Trybunału 8.07.1998 r., Juzgado de Primera Instancia (sąd krajowy – I instancji) nr 35 w Barcelonie zwrócił się, na podstawie art. 177 (art. 234) Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (dalej jako TWE), z pytaniem dotyczącym wykładni dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich.
2. Pytanie zostało zadane w związku z dwoma postępowaniami głównymi: pomiędzy (i) *Océano Grupo Editorial SA*

oraz panią Murciano Quintero, oraz (ii) *Salvat Editores SA* oraz panem Sánchez Alcón Prades, panem Copano Badillo, panem Berroane i panem Viñas Feliú. Postępowania dotyczyły płatności w umowach zawartych pomiędzy spółkami i kupującymi – pozwanymi w związku z niezapłaceniem ceny w umowach sprzedaży encyklopedii.

Ramy prawne

Prawo wspólnotowe

3. Celem dyrektywy 93/13/EWG, zgodnie z jej art. 1 ust. 1, jest zbliżenie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich UE, odnoszących się do nieuczciwych klauzul w umowach zawieranych pomiędzy sprzedawcą lub dostawcą a konsumentem.
4. Artykuł 2 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że dla celów niniejszej dyrektywy:
 - (...)
 - b) „konsument” oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem,
 - c) „sprzedawca lub dostawca” oznacza każdą osobę fizyczną lub prawną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach dotyczących handlu, przedsiębiorstwa lub zawodu, bez względu na to, czy należy do sektora publicznego czy prywatnego.
5. Artykuł 3 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że klauzule umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za nieuczciwe, jeżeli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, to powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron, ze szkodą dla konsumenta.
6. Artykuł 3 ust. 3 dyrektywy 93/13/EWG odnosi się do załącznika niniejszej dyrektywy, który zawiera listę klauzul umownych o przykładowym i niewyłącznym charakterze, które mogą zostać uznane za nieuczciwe. Właśnie § 1 pkt q niniejszego załącznika odnosi się do klauzul, których celem lub skutkiem jest wyłączenie lub ograniczenie prawa konsumenta do wystąpienia z powództwem lub skorzystania z innego środka zabezpieczającego, zwłaszcza zaś żądanie od konsumenta poddania sporów wyłącznie pod arbitraż nieobjęty przepisami prawa, bezprawne ograniczenie dostępności dowodów lub przerzucenie na konsumenta ciężaru dowodu, który w związku ze stosowanym prawem powinna dostarczyć druga strona umowy.
7. Zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe klauzule w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych klauzul.
8. Artykuł 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie stałemu stosowaniu nieuczciwych klauzul w umowach zawieranych przez

⁵ Zob. szerzej na ten temat E. Łętowska (red.), K. Osajda (red.), *Nieuczciwe klauzule w prawie umów konsumenckich*, Warszawa 2004.

sprzedawców i dostawców z konsumentami. Ponadto, art. 7 ust. 2 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że środki określone w ust. 1 obejmują postanowienia, według których osoby i organizacje mające uzasadniony interes na mocy prawa krajowego, związany z ochroną konsumentów, będą mogły wszcząć postępowanie zgodnie z właściwym prawem krajowym przed sądami lub przed organami administracyjnymi mającymi odpowiednie kompetencje do decydowania, czy klauzule umowy, sporządzone dla celów ogólnego wykorzystania, są nieuczciwe; co umożliwi powyższym osobom i organizacjom podjęcie stosownych i skutecznych środków w celu zapobieżenia stałemu stosowaniu takich klauzul.

9. Artykuł 10 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że państwa członkowskie nie później niż do 31.12.1994 r. wprowadzą w życie przepisy ustawowe, wykonawcze i administracyjne, konieczne do wykonania niniejszej dyrektywy, oraz niezwłocznie poinformują o tym Komisję.

Prawo krajowe

10. Zgodnie z prawem hiszpańskim konsumenci byli chronieni przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi w umowach zawieranych ze sprzedawcami lub dostawcami przez ustawę nr 26/1984 z 19.07.1984 r. w sprawie ochrony konsumentów i użytkowników (*Ley General 26/1984, de 19 de julio, para la Defensa de los Consumidores y Usuarios*)⁶.
(...)
12. Dyrektywa 93/13/EWG została transponowana do prawa hiszpańskiego przez przyjęcie ustawy nr 7/1998 z 13.04.1998 r. o ogólnych warunkach umownych (*Ley 7/1998, de 13 de abril, sobre Condiciones Generales de la Contratación*)⁷.
(...)

Postępowanie główne i pytanie prejudycjalne

15. W okresie między 4.05.1995 r. a 16.10.1996 r. pozwani w postępowaniu głównym, którzy zamieszkiwali w Hiszpanii, zawarli umowę sprzedaży na raty encyklopedii w celu prywatnego użytku. Powodem w postępowaniu głównym są sprzedawcy encyklopedii.
16. Umowy zawierały klauzulę przewidującą właściwość sądów w Barcelonie – mieście, w którym żaden z pozwanych w postępowaniu głównym nie miał miejsca zamieszkania, lecz w którym znajdowała się główna siedziba powodów – sprzedawców.
17. Kupujący encyklopedie nie dokonali płatności w umówionym terminie, co spowodowało, że w okresie między 25.07.1997 r. a 19.12.1997 r. sprzedawcy wnieśli pozwy do sądu krajowego *Juzgado de Primera Instancia* nr 35 w Barcelonie, w celu uzyskania orzeczenia nakazującego zapłatę.
(...)
19. W tych okolicznościach sąd krajowy *Juzgado de Primera Instancia* nr 35 w Barcelonie postanowił skierować pytanie prejudycjalne dotyczące wykładni dyrektywy 93/13/EWG (...):

„Czy zakres ochrony konsumenta ustalony dyrektywą 93/13/EWG jest taki, że sąd krajowy może ustalić z urzędu, czy klauzula zawarta w umowie jest nieuczciwa, dokonując tego przy wstępnej ocenie właściwości sądu w zakresie wniesionego powództwa?”

(...)

21. Po pierwsze, należy zauważyć, że klauzula takiego rodzaju, jak w postępowaniu głównym, zawarta w umowie pomiędzy konsumentem a sprzedawcą lub dostawcą, w rozumieniu dyrektywy 93/13/EWG, bez jej indywidualnej negocjacji, spełnia wszystkie kryteria umożliwiające zakwalifikowanie jej jako nieuczciwej ze względu na cel dyrektywy 93/13/EWG.
22. Klauzula tego rodzaju, której celem jest poddanie sporów wynikających z umowy sądowi miejscowo właściwemu według głównej siedziby sprzedawcy lub dostawcy, obliuguje konsumenta do poddania się jurysdykcji sądu wyłącznie właściwemu, który może się znajdować w znacznej odległości od miejsca zamieszkania konsumenta. Może to utrudniać konsumentowi stawiennictwo w sądzie. W sprawach z niewielką wartością przedmiotu sporu wysokie koszty stawiennictwa mogą zniechęcać konsumenta i powodować, że zrezygnuje on z korzystania ze środków ochrony prawnej czy obrony. Taka klauzula jest więc postanowieniem umownym, którego celem lub skutkiem jest wyłączenie lub ograniczenie prawa konsumenta do wystąpienia z powództwem, lub skorzystania z innego środka zabezpieczającego – do których odnosi się § 1 pkt q załącznika dyrektywy 93/13/EWG.
23. Dla porównania, klauzula taka umożliwi sprzedawcy lub dostawcy prowadzenie wszystkich postępowań sądowych związanych z jego działalnością handlową, biznesową lub profesjonalną w sądzie właściwym dla miejsca jego głównej siedziby. Umożliwia to sprzedawcy lub dostawcy łatwiejsze stawiennictwo i sprawia, że jest to dla niego mniej uciążliwe.
24. Z tego wynika, że jeżeli w umowie zawartej pomiędzy konsumentem a sprzedawcą lub dostawcą, w rozumieniu dyrektywy 93/13/EWG, włączono klauzulę dotyczącą właściwości jurysdykcyjnej, która nie podlegała indywidualnym negocjacjom i która to przyznaje wyłączną jurysdykcję sądowi właściwemu dla miejsca, w którym sprzedawca lub dostawca ma główną siedzibę, to powinna ona zostać uznana za nieuczciwą w rozumieniu art. 3 dyrektywy 93/13/EWG, jeśli powoduje to, wbrew wymogowi działania w dobrej wierze, znaczącą nierównowagę w zakresie zawartych w umowie praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.
25. (...) należy zauważyć, że system ochrony konsumenta, wprowadzony przez dyrektywę 93/13/EWG, został oparty na założeniu, iż konsument znajduje się w słabszej (mniej korzystnej) – w porównaniu ze sprzedawcą lub dostawcą – pozycji w stosunku umownym, biorąc pod uwagę zarówno jego możliwości negocjacyjne, jak i poziom poinformowania. Prowadzi to do sytuacji, w której konsument godzi się na klauzule uprzednio ustalone przez sprzedawcę lub dostawcę, bez możliwości wpływu na ich treść.
26. Cel art. 6 dyrektywy 93/13/EWG, który obowiązuje państwa członkowskie do ustalenia, że nieuczciwe klauzule nie są wiążące dla konsumenta, nie zostałyby osiągnięty,

⁶ Dziennik Urzędowy (*Boletín Oficial del Estado*) nr 176 z 24.07.1984 r.

⁷ Dziennik Urzędowy (*Boletín Oficial del Estado*) nr 89 z 14.04.1998 r.

jeżeli konsument byłby zmuszony do podnoszenia takiego zarzutu osobiście. W sporach, w których dochodzone kwoty są nieznaczne, koszty doradztwa i pomocy prawnej mogą być wyższe niż dochodzone roszczenie, co może zniechęcić konsumenta do zakwestionowania stosowania nieuczciwej klauzuli umownej. Tam, gdzie zasady procesowe państw członkowskich pozwalają jednostkom na działanie w postępowaniach sądowych bez pełnomocnika, pojawia się także realne zagrożenie, że konsument, w szczególności z powodu niezajomości prawa, nie podniesie zarzutu nieuczciwości takiej klauzuli. Wynika z tego, że efektywna ochrona konsumenta może zostać osiągnięta tylko wtedy, gdy sądowi krajowemu się przyzna uprawnienie oceny takiej klauzuli z urzędu.
(...)

28. Rząd francuski podniósł, że trudno jest przyjąć, aby w systemie prawnym wymagającym implementacji specyficznej grupy mechanizmów o naturze prewencyjnej, zmierzających do zaprzestania działania nieuczciwych klauzul ze szkodą dla interesów konsumentów, sąd, który rozstrzyga spór wynikający z umowy zawierającej taką nieuczciwą klauzulę, nie mógł wykluczyć stosowania tej klauzuli tylko dlatego, iż konsument nie wykazał, że jest ona nieuczciwa. Wręcz przeciwnie, uprawnienie sądu do uznania z urzędu, że dana klauzula jest nieuczciwa, powinno być zarówno uznane za stwarzające właściwe podstawy dla osiągnięcia celu wymaganego przez art. 6 dyrektywy 93/13/EWG, tj. zapobiegania związania konsumenta nieuczciwą klauzulą, jak i się przyczyniające do osiągnięcia celu wymaganego przez art. 7 dyrektywy 93/13/EWG, jeżeli sąd podejmie działania zapobiegające nieuczciwym klauzulom w umowach między konsumentami a sprzedawcami lub dostawcami.
29. Z powyższego wynika, że ochrona konsumentów, przewidziana przez dyrektywę 93/13/EWG, zawiera uprawnienie dla sądu do stwierdzenia z urzędu, czy klauzula zawarta w umowie, która została mu przedłożona, jest nieuczciwa, kiedy dokonuje wstępnego ustalenia właściwości sądów krajowych w zakresie wniesionego powództwa.
30. Co się tyczy braku transponowania dyrektyw, należy przywołać utrwaloną linię orzecniczą Trybunału (sprawa C-106/89, *Marleasing*⁸; sprawa C-334/92, *Wagner Miret*⁹; sprawa C-91/92, *Faccini Dori*¹⁰), statuującą, że stosując

prawo krajowe, przyjęte przed dyrektywą czy po dyrektywie, sąd krajowy dokonując jego interpretacji, musi dokonywać tego tak dalece, jak to możliwe, w zgodzie z literą (brzmieniem) i celem dyrektywy, tak aby osiągnąć cel przewidziany w dyrektywie, i w ten sposób spełnić wymogi art. 3 art. 189 (art. 249) TWE¹¹.
(...)

32. Z powyższych rozważań jasno wynika, że sąd krajowy jest obowiązany, gdy stosuje postanowienia prawa krajowego, które weszły w życie przed przyjęciem, czy też po przyjęciu dyrektywy 93/13/EWG, do interpretowania ich tak dalece, jak to możliwe, zgodnie z literą (brzmieniem) i celem dyrektywy 93/13/EWG. Interpretacja w zgodzie z dyrektywą 93/13/EWG wymaga, aby sąd krajowy dawał w szczególności pierwszeństwo takiej interpretacji, która umożliwi mu stwierdzenie z urzędu brak swojej właściwości w sprawie, w której jurysdykcja tego sądu została ustalona przez nieuczciwą klauzulę.

W przedmiocie kosztów

33. Koszty poniesione przez rządy hiszpański i francuski oraz przez Komisję, które przedstawiły Trybunałowi uwagi, nie podlegają zwrotowi. Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny w stosunku do postępowania zawisłego przed tym sądem, zatem do niego należy rozstrzygnięcie o kosztach.

Z powyższych względów Trybunał orzekł, co następuje:

- 1) Ochrona konsumentów, przewidziana dyrektywą 93/13/EWG, wymaga przyznania sądowi krajowemu uprawnienia do stwierdzenia z urzędu, czy klauzula zawarta w przedłożonej mu umowie jest nieuczciwa, na etapie wstępnego ustalenia właściwości sądów krajowych w zakresie wniesionego powództwa.
- 2) Sąd krajowy jest obowiązany, gdy stosuje postanowienia prawa krajowego, które weszły w życie przed przyjęciem lub po przyjęciu dyrektywy 93/13/EWG, do interpretowania tych postanowień tak dalece, jak to możliwe, zgodnie z literą (brzmieniem) i celem dyrektywy 93/13/EWG. Obowiązek interpretacji w zgodzie z dyrektywą 93/13/EWG wymaga, aby sąd krajowy, w szczególności, dawał pierwszeństwo takiej interpretacji, która umożliwi mu stwierdzenie z urzędu braku właściwości w sprawie, w której jego jurysdykcja została ustalona nieuczciwą klauzulą umowną.

8 Wyrok TS (szósta izba) z 13.11.1990 r. w sprawie C-106/89, *Marleasing SA v. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, ECR 1990, s. I-04135.

9 Wyrok TS (piąta izba) z 16.12.1993 r. w sprawie C-334/92, *Teodoro Wagner Miret v. Fondo de garantía salarial*, ECR 1993, s. I-06911, pkt 20.

10 Wyrok TS z 14.07.1994 r. w sprawie C-91/92, *Paola Faccini Dori v. Recreb Srl.*, ECR 1994, s. I-03325, pkt 26.

11 Obecnie art. 288 ak. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 115 z 9.05.2008 r., s. 47).

